

Zdenko Babić*

**“Zoran Šućur:
SIROMAŠTVO: TEORIJE, KONCEPTI I POKAZATELJI”**

Zagreb, Pravni fakultet, 2001., str. 256.

Knjiga Zorana Šućura sastoji se od dva dijela. U Prvom dijelu obrađuje teorijske i konceptualne aspekte siromaštva, a u drugom se dijelu bavi siromaštvom u Hrvatskoj. Prvi dio knjige koji nosi naslov “Povijest, teorije i koncepti siromaštva” sastoji se od devet poglavlja u kojima se prvo uvodi i objašnjava pojam siromaštva i socijalne isključenosti, pa se prikazuje razvitak siromaštva kroz povijest, razvitak suvremenih teorija siromaštva, daje se prikaz različitih koncepata, mjerenja i linija siromaštva i prikazuju se trendovi u socijalnoj strukturi siromaštva. U drugom dijelu knjige koji je naslovljen “Siromaštvo u Hrvatskoj” u četiri se poglavlja (10, 11, 12, 13) analizira problem siromaštva u Hrvatskoj.

Siromaštvo je trajan i globalan problem, kako naglašava autor, iznoseći zabrinjavajuće podatke koji upozoravaju. Naime, autor navodi da siromašni danas čine 1/5 svjetskog stanovništva, od čega 600 milijuna ljudi živi u ekstremnom siromaštvu, a 1,3 milijarde ljudi preživljava dnevno s manje od 1USD prihoda. Svake godine umire oko 8 milijuna djece zbog bolesti nastalih od prljave vode i onečišćenog zraka, a 50 milijuna djece ima mentalna ili fizička oštećenja zbog neadekvatne ishrane, 130 milijuna djece nema mogućnosti pohađati školu. Sve su to alarmantni podaci koji upozoravaju da se rješenju toga problema ne pristupa s dužnom pažnjom, kako na međunarodnoj razini, tako ni u Hrvatskoj.

Iako autor navodi da je o siromaštvu napisana ogromna literatura (u zapadnim zemljama), koja sama za sebe svjedoči da je ta tema već dosta aktualna u znanstvenim istraživanjima i u velikoj je mjeri istražena, podaci su i dalje poražavajući. Autor problem vidi u tome što znanstvenici dosad nisu pronašli načina da svoje spoznaje o siromaštvu prenesu široj javnosti i nisu pronašli adekvatne načine kako utjecati na socijalnu klimu u kojoj se donose i provode mjere socijalne politike.

* Primljeno u uredništvu: 22. 11. 2001.

No, autor također navodi i da je u Hrvatskoj, ali i ostalim tranzicijskim zemljama, ta tema bila kontinuirano zapostavljena u socijalističkom sustavu zbog političko-ideoloških razloga, pa tako postoji veoma malo literature i znanstvenih radova i istraživanja o temi siromaštva u Hrvatskoj i tek predstoji definirati siromaštvo, odrediti način njegova mjerenja i razvika strategije za borbu protiv siromaštva.

Prikazujući razvitak siromaštva kroz povijest, autor u drugom poglavlju daje jasan prikaz njegova razvika u različitim razdobljima ljudskoga društva, krećući od antičkih vremena u kojima se siromaštvo javlja kod robova i antičkih intelektualaca koji, zaokupljenim "finim znanostima, filozofijom, diskusijama", materijalna dobra i materijalnu stvarnost potiskuju u drugi plan. Borba protiv siromaštva vodila se iniciranjem javnih radova u koje bi bili uključeni nezaposleni i siromašni stanovnici polisa. U ranom srednjem vijeku dominira shvaćanje da je siromaštvo vrlina, pa se javlja veliki broj siromašnih građana. U feudalizmu su siromašne skupine one koje nisu pod zaštitom feudalnog gospodara i oni su bili izvjesni buntovnici i odmetnici, u to se vrijeme javlja podjela na "opravdane" (nesposobni, invalidi, djeca, starci...) i "neopravdane" siromahe i počinju se javljati prve sekularne inicijative u borbi protiv siromaštva. Naime, do tada je Katolička Crkva bila ta koja je vodila glavnu brigu i skrb o siromašnima. U doba renesanse i humanizma do industrijske revolucije nastaje drugačiji odnos prema problemu siromaštva, pomaganje siromašnih transformira se od osobne kršćanske dužnosti prema građanskom zadatku urbanih zajednica. To je vrijeme izražene represije prema siromašnima. U 19. i na početku 20. stoljeća ustanovljuje se državno socijalno osiguranje kao brana siromaštvu i drugim socijalnim rizicima. U drugoj polovini 20. stoljeća ekstremno se siromaštvo sve više analizira u kontekstu ljudskih prava.

U trećem poglavlju autor prikazuje noviju povijest siromaštva i objašnjava sintagmu "novog siromaštva". Provode se istraživanja i rasprave o tome koliko se siromaštvo u šezdesetim godinama razlikuje od onog prijeratnoga ili onoga s početka stoljeća, najčešće se isticalo da je siromaštvo s početka stoljeća bilo siromaštvo većine, a siromaštvo u šezdesetima bilo je siromaštvo deprivilegiranih manjina koje nisu uključene u ekonomski progres. U sedamdesetim i osamdesetim godinama u porastu je relativno siromaštvo koje podrazumijeva kvalitativne promjene statusa, socijalnih odnosa i očekivanja, a nije samo rezultat materijalne nejednakosti i deprivacije.

U četvrtom poglavlju autor daje iscrpan prikaz teorija siromaštva. Teorija kulture siromaštva zasniva se na činjenici da siromašni dijele slične vrijednosti, imaju slične navike i formiraju jednu zasebnu supkulturu unutar nekoga društva. Teorija "začaranog kruga" govori da se siromaštvo značajnim dijelom nasljeđuje tj. da osobe koje su rođene u siromaštvu imaju veće izgleda da ostanu unutar tog "začaranoga kruga" od osoba koje nisu rođene u siromašnim uvjetima. Teorija situacijske prisile nastala je kao reakcija na teoriju supkulture siromaštva, ona postavlja

teze da se siromašni građani ne razlikuju u svom osnovnom vrijednosnom sustavu od "nesiromašnih" građana nekoga društva. Siromašni se ponašaju na određeni način "drugačije od nesiromašnih" samo zbog toga što ih na to prisiljava životna situacija. Teorija potklase govori o dugoročnim uzrocima siromaštva, a nedostatan obrazovanje, nedostatak kvalifikacija, kriminalitet, socijalna ovisnost i trajna nezaposlenost navode se kao glavni uzroci dugoročnog siromaštva. Funkcionalna teorija siromaštva pristupa siromaštvu iz jednog sasvim novog kuta. Naime, ta teorija govori da siromaštvo i siromašni kao takvi imaju određenu funkcionalnu ulogu u društvu, jer postojanje siromašnih izvor je jeftine radne snage za obavljanje fizički prljavih i nedostojnih poslova, siromašni obično kupuju dobra koja ne želi nitko drugi, pa im tako produžuju korisnost, siromašni pomažu da se potvrdi status onih koji su nesiromašni itd. i zbog toga je siromaštvo konstantna pojava koja se provlači kroz cjelokupan razvitak ljudskoga društva.

U petom se poglavlju govori o vezi između siromaštva, nejednakosti i o društvenoj stratifikaciji. Autor raspravlja i daje prikaz socioloških teorija koje kao značajni uzrok za siromaštvo vide velike ekonomske nejednakosti u raspodjeli dohotka i društvenu stratifikaciju koja sprječava socijalnu mobilnost.

U poglavljima 6., 7. i 8. autor pojmovno određuje siromaštvo, daje prikaz različitih koncepata i mjerila siromaštva, bavi se određivanjem linije siromaštva i problemom utvrđivanja ekvivalentnih ljestvica. Pojmovno određenje i definiranje siromaštva nije jednostavno, autor daje prikaz niza definicija siromaštva različitih autora. Većinu tih definicija i njihove varijacije moglo bi se podijeliti u dvije osnovne skupine: Prvu, koja siromaštvo shvaća veoma usko, kao ekonomsko stanje i problem osiguranja određene razine dohotka i drugu, koja siromaštvo definira difuzno i široko, uključujući u njega i psihološke faktore kao što su beznađe ili niske aspiracije, slab self-koncept itd. Kod koncepata siromaštva autor navodi koncepte apsolutnog i relativnog siromaštva i koncept relativne deprivacije. Koncept apsolutnog siromaštva polazi od nekih minimalnih ljudskih potreba o čijem zadovoljenju ovisi mogućnost fizičkog opstanka (određena količina i kvaliteta ishrane, odijevanja i stanovanja) i mogućnost njihova zadovoljenja, a koncept relativnog siromaštva znači nemogućnost da se postigne prihvatljiv standard življenja koji je relativan (varira) u vremenu i prostoru. Koncept relativne deprivacije polazi od toga da u definiranju siromaštva nije moguće uzeti u obzir samo prihode, nego je potrebno proširiti definiciju siromaštva "za ljude se može reći da su deprivirani ako im nedostaju određeni tipovi hrane, odjeće, stanovanja, okolinskih, obrazovnih, radnih i socijalnih uvjeta...", siromaštvo podrazumijeva širi skup deprivacija, materijalnih, socijalnih, zdravstvenih, statusnih itd. Kod problema mjerenja siromaštva, autor navodi objektivna i subjektivna mjerila, pri čemu se objektivnim mjerilima nastoji identificirati ponajprije materijalna deprivacija, a subjektivna mjerila polaze od pretpostavke da pojedinci mogu najbolje ocijeniti svoj položaj, pritom se subjektivna

mjerila zasnivaju na osjećajima i na stajalištima onih osoba čije blagostanje želimo ustanoviti. Također se prikazuje direktno i indirektno mjerenje siromaštva, indirektno se mjerenje siromaštva više oslanja na različite vrste resursa kojima ljudi raspolazu, a direktno je mjerenje siromaštva više usredotočeno na životni standard koji ljudi uživaju.

U poglavlju koje se bavi utvrđivanjem linije siromaštva autor daje prikaz pet različitih metoda kojima se koriste za utvrđivanje linije siromaštva. To su: budžetska metoda, statističko-relativne linije, subjektivne-linije siromaštva, pravno-političke linije i linije siromaštva zasnovane na indeksima deprivacije. Sve te nabrojane metode u sebi sadrže tri načina gledanja na siromašne: siromašni kao oni koji ne raspolazu odgovarajućim osnovnim potrebštinama (linije dobijene budžetskom metodom), siromašni kao oni koji imaju manje od drugih u istoj društvenoj zajednici (relativno-statističke linije, linije zasnovane na deprivacijskim standardima), siromašni kao oni koji smatraju da su njihovi prihodi nedovoljni da bi mogli sastaviti kraj s krajem (subjektivne linije). U poglavlju 8. govori se o problemu utvrđivanja ekvivalentnih ljestvica, kojih je funkcija da omoguće usporedbu blagostanja, odnosno siromaštva kućanstava s različitim demografskim karakteristikama. Autor prikazuje i analizira načine i metode utvrđivanja ekvivalentnih ljestvica i prikazuje njihov značaj u borbi protiv siromaštva. U poglavlju 9. prikazuju se trendovi u socijalnoj strukturi siromaštva, autor navodi više istraživanja u raznim zemljama, u kojima se analiziraju utjecaji različitih socijalnih obilježja i siromaštva. Većina tih istraživanja pokušava utvrditi stupanj i značajnost veze između pojedine neovisne varijable (dob, radna sposobnost, radni status, demografske karakteristike, spol-tzv. feminizacija siromaštva.) Sve su se te navedene varijable u većini istraživanja pokazale signifikantnima za objašnjavanje uzroka siromaštva.

U drugom dijelu knjige koji nosi naslov "Siromaštvo u Hrvatskoj" u poglavljima 10., 11., 12. i 13. autor prikazuje problem siromaštva u Hrvatskoj, analizira korisnike socijalne pomoći kao jedan od mogućih indikatora siromaštva i analizira učinkovitost pomoći za održavanje i politku prema siromaštvu u Hrvatskoj. U poglavlju 10. autor govori o kontinuiranom zapostavljanju problema siromaštva u Hrvatskoj, ali i u drugim tranzicijskim zemljama, pa navodi i argumentira tvrdnju da je to zapostavljanje najvećim dijelom rezultat prevladavajućeg ideološko-političkog okruženja. U tom se poglavlju isto tako navode argumenti koji govore o značaju te tematike za hrvatsko društvo, osobito poslije razdoblja ratnih stradanja i tranzicije gospodarstva, od kojeg je vremena apsolutno siromaštvo u Hrvatskoj u porastu. Navode se i različite procjene o broju siromašnih u Hrvatskoj, ali se također kritički navode i nedostaci korištene metodologije. Svakako je najutjecajnije istraživanje siromaštva u Hrvatskoj ono koje je provedeno godine 1998. u suradnji Državnog zavoda za statistiku sa Svjetskom bankom. Osnovno je ograničenje toga istraživanja to što uzorak nije obuhvatio cijelo stanovništvo Hrvatske, tj. izvan uzorka

su ostala ratom najjače ugrožena područja istočne Slavonije i Dalmatinske Zagore, a to je bez sumnje moglo utjecati na konačne rezultate. Prema nacionalnoj liniji iz 1998. (15.474 HRK godišnje po "odraslom ekvivalentu" stopa siromaštva iznosi 8,4%, a kada se ta stopa korigira za procijenjenu stopu siromaštva na spomenutim prostorima, onda ta stopa iznosi negdje oko 10%. Takva stopa siromaštva, iako se čini visokom, i dalje je mnogo niža od stopa siromaštva u ostalim tranzicijskim zemljama, kako navodi autor (Poljska, 18,4%, Mađarska 1997. - 15,4%, Estonija - 19,3% itd.).

U poglavlju 11. autor navodi da se u empirijskom istraživanju siromaštva u Hrvatskoj ograničio na korisnike pomoći za uzdržavanje. Podaci su prikupljeni na uzorku od 501 kućanstva primatelja pomoći za uzdržavanje, primijenjena je metoda upitnika za prikupljanje podataka. U knjizi autor donosi detaljnu obradu i analizu tako prikupljenih podataka. Razvrstava primatelje pomoći prema pojedinim demografskim karakteristikama, radnom i obrazovnom statusu, prema veličini i strukturi obitelji, prema stambenim uvjetima i opremljenosti kućanstva, vlasništva i prihodima i također u razmatranje uzima i zdravstveni status primatelja pomoći. Autor radi i analizu kojom pokušava odrediti uzroke dužine trajanja potrebe za primanjem takve vrste pomoći, u razmatranje kao nezavisne varijable uzima obrazovni status, dob, strukturu kućanstva, tip naselja i regionalnu pripadnost. Ta analiza daje detaljan uvid u glavne karakteristike hrvatskih siromašnih građana i obitelji, a to je značajan doprinos rasvjetljavanju problema siromaštva u Hrvatskoj. U poglavlju 12. autor analizira učinkovitost pomoći za uzdržavanje preko dviju linija siromaštva, jedna je linija utvrđena na razini minimalnih potreba za ishranom i ona iznosi 506,8 kuna, a druga je linija utvrđena na razini zadovoljavanja minimalnih potreba (za jednog odraslog ekvivalenta) i iznosi 1289,5 kuna. Učinkovitost "Pomoći za uzdržavanje" mjerena je na osnovi autorove " grube procjene" da korisnici pomoći za uzdržavanje s pravom na jednokratnu pomoć dobivaju tri puta godišnje iznos mjesečne pomoći od oko 500 kuna, a ostali su izvori pomoći preciznije mjereni. Kako autor navodi, ako se ocjena učinkovitosti programa pomoći za uzdržavanje ograniči na liniju minimalne ishrane, autor dolazi do poražavajućih rezultata, da i nakon primanja pomoći, oko 75% kućanstava koja dobivaju pomoć, ostaje ispod linije minimalne ishrane, a samo se 25% kućanstava nalazi iznad linije minimalne ishrane. Kada se u razmatranje uzme linija minimalnih potreba, onda su rezultati još više poražavajući, to se može vidjeti iz graf. prikaza koji autor daje u knjizi. Autor na kraju iznosi zaključak da je " učinkovitost analiziranih transfera socijalne pomoći izrazito slaba", jer ne ispunjava osnovni zadatak, a to je osiguravanje egzistencijalnog minimuma. U poglavlju 13. analizira se politika prema siromaštvu u Hrvatskoj. Autor navodi dva osnovna korištena instrumenta u borbi protiv siromaštva: sustav socijalnog osiguranja i sustav socijalne pomoći. Dok je sustav socijalnog osiguranja u hrvatskim uvjetima usmjeren na mnogo širu skupinu korisnika nego što su to sami siromašni, on sigurno pomaže u sprečavanju nastanka

siromaštva. Autor se kritički osvrće na dosadašnji sustav socijalnog osiguranja i navodi da su reformski zahvati unutar područja zdravstvenog i mirovinskog osiguranja " ujedno i mjere borbe protiv siromaštva (mada ih se sada može promatrati prvenstveno kao dugoročne mjere)". Sustav socijalne pomoći najuže je vezan uz fenomen siromaštva i marginalizacije, zapravo je njezin cilj "ublažavanje ili eliminiranje siromaštva". Autor se kritički osvrće na hrvatski sustav socijalne pomoći i navodi " Vrlo niska razina dohodovnog cenzusa onemogućuje mnogim skupinama siromašnih građana ostvarivanje prava iz sustava pomoći (ovdje mislimo prvenstveno na umirovljenike s niskim mirovinama). Na taj način neadekvatna visina naknada smanjuje pokrivenost stanovništva". Sve to upućuje na zaključak o nedostatnoj brizi države za najugroženije skupine siromašnih građana, a takav trend u socijalnoj politici, kako navodi sam autor, jest " posljedica odmaka od neracionalne socijalističke politike, ali i ekonomske realnosti...".

U zaključku se donosi prikaz sociodemografske strukture najugroženije skupine siromašnih, riječ je o korisnicima pomoći za uzdržavanje. Prema dobi, među korisnicima pomoći za uzdržavanje dominiraju mlađe osobe, svaka je treća osoba maloljetna, samci čine nešto manje od polovine tražitelja pomoći, supružnici koji žive u obitelji sa jednim maloljetnim djetetom sljedeća su rizična skupina, ogromnu većinu među primateljima čine i nezaposleni i radno nesposobni. Prosječno trajanje korištenja pomoći iznosi pet godina i ono signifikantno varira ovisno o razini obrazovanja korisnika i o dobi - za korisnike s nižim stupnjem obrazovanja (bez obrazovanja - 7,3.god; četiri raz.osn.škole - 6.god, osam raz.osn.škole - 4,5 god.) prosječno je vrijeme trajanja pomoći duže, a prosjek onih sa SSS i VSS iznosi 3,4 i 3,7 godina. Mlađi primatelji (19-29 god.) koriste se pomoći u prosjeku 2,5 god., korisnici srednje dobi (30-59) pomoć koriste u prosjeku 4,9 godina, a stariji korisnici (60-..) koriste pomoć u prosjeku oko 7,5 godina. Analiza efikasnosti pomoći za uzdržavanje ustanovila je da su pomoći niske i da ne zaodovoljavaju ni minimalne potrebe (linija siromaštva na razini minimalne ishrane), uz činjenicu da su dohodovni cenzusi prenisko definirani, pa značajan broj siromašnih prisilno ostaje izvan sustava ; to upućuje na zaključak da se ovom problemu u Hrvatskoj ne pridaje potrebna pažnja.

Ova je knjiga sasvim sigurno značajan doprinos rasvjetljavanju problematike siromaštva i siromašnih, ona daje podroban prikaz definicija i koncepata siromaštva. Bavi se problematikom mjerenja siromaštva i na jednoj podskupini najugroženijih (primatelji pomoći za uzdržavanje) stanovnika pokušava analizirati problem siromaštva u Hrvatskoj i učinkovitost dosadašnjih mjera za ublažavanje i borbu protiv siromaštva. Knjiga daje iscrpan popis korištene literature, a i sama će biti nezaoobilazna referenca za sve one koji se budu bavili problematikom siromaštva u Hrvatskoj.